

Розділ 8. Кримінальне право, кримінальний процес та криміналістика

О.О. КВАША. ПРОВОКАЦІЯ ХАБАРА ТА ІНСТИТУТ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ

Обґрунтовано, що провокація хабара є більш широким поняттям, ніж підбурювання до давання-одержання хабара. Виключення ст. 370 із КК України можливе лише за умови введення загальної норми «провокація злочину», при цьому службове становище особи має бути кваліфікуючою ознакою даного злочинного діяння.

Ключові слова: хабар, підбурювання до злочину, співучасть у хабарництві, провокація хабара.

Обосновано, что провокация взятки является более широким понятием, чем подстрекательство к даче-получению взятки. Исключение ст. 370 из УК Украины возможно только при условии введения общей нормы «провокация преступления», при этом служебное положение лица должно быть квалифицирующим признаком данного преступного деяния.

Ключевые слова: взятка, подстрекательство к преступлению, соучастие во взятничестве, провокация взятки.

The paper proves that a bribe provocation is wider concept than incitement to bribe-giving. Excluding st. 370 of the Criminal Code of Ukraine is only possible when entering the general rule "provocation crime", while official position qualifying person must be a sign of the criminal act.

Key words: bribery, incitement to crime, complicity in bribery, bribe provocation.

Хабарництво притаманне будь-якій державі, оскільки наявне всюди, де існує публічна влада. У таких країнах, як зокрема Україна, де хабарництво вкрай сильно поширене, воно з соціальної аномалії давно вже перетворилось на соціальну патологію. Багато хто сприймає такий стан як норму, властивість менталітету, оскільки даванням хабара вирішується багато проблем. Так, за деякими опитуваннями, приблизно 30% жителів України хоч раз у житті давали хабара для досягнення таким чином тієї чи іншої мети; при цьому 72% хабародавців робили це з власної ініціативи, а 86% до того ж вважали, що такий засіб серйозно допомагає вирішувати проблеми¹.

Згідно із даними статистичної звітності про зареєстровані злочини і результати роботи на території України, за 12 місяців 2007 року зареєстровано 2775 випадків хабарництва, з них одержання хабара 2146 та давання хабара – 628, а в 2008 року – 2297 випадків хабарництва, з них одержання хабара 1910 та давання хабара – 386, у 2009 році – 2102 злочинів, з них одержання хабара – 1855, давання хабара – 247, і тільки за перше півріччя 2010 року – 1610, відповідно одержання хабара ?1390, а давання хабара – 220. При цьому дослідники, які аналізували проблеми протидії хабарництву та корупції, відзначають той факт, що офіційна статистика не відображає фактичних масштабів хабарництва, його стану і динаміки, оскільки це явище має надзвичайно високу латентність. Це підтверджується даними українських вчених: правоохоронним органам стає відомо лише

про 1-2% (максимум до 5%) всіх випадків хабарництва².

Проблеми протидії службовим злочинам отримали ґрунтовне висвітлення в працях українських вчених. Серед українських дослідників у галузі кримінального права розробку даної проблеми внесли О.Ф. Бантишев, І.А. Гельфанд, О.Г. Кальман, О.М.Костенко, О.М. Литвак, В.С. Лукомський, П.С. Магишевський, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, А.В. Савченко, О.Я. Светлов, А.Н. Трайнін, В.І. Тютюгін, Б.С. Утевський, О.В. Ус, М.І. Хавронюк та інші. Однак при цьому недостатньо приділялось уваги провокації хабара як різновиду співучасті у хабарництві, що і є метою даної статті.

Поняття «хабарництво» саме по собі є предметом дискусій в теорії кримінального права. Переважно хабарництво розглядається як родове поняття, яке охоплює нерозривно пов'язані між собою склади злочинів, передбачені статтями 368, 369 та 370 КК України – одержання хабара, дачу хабара, провокацію хабара. Не всі вчені розглядають хабарництво саме як триаду, окремі відносять провокацію хабара до інших службових злочинів чи взагалі до злочинів проти правосуддя. Тому інший підхід полягає у розумінні хабарництва як складного двостороннього єдиного злочину (О.Б. Сахаров, О.Я. Светлов, Є. Л. Стрельцов).

Загалом провокація злочину (хабара) розглядається як підбурювання певної особи до вчинення злочину з метою подальшого її викриття. Провокація злочину таким чином визнається *співучастю у злочині*, що спровокований, адже мотиви у співучасників злочину можуть бути різними, але це не виключає їх співучасті в цьому злочині. Тому особа, яка спровокувала іншу особу до вчинення злочину, несе відповідальність за співучасть у спровокованому злочину, а саме – за підбурювання до вчинення злочину. Подібна позиція характерна як для радянської доктрини кримінального права, так і для сучасної³.

У чинному КК України встановлена відповідальність за *провокацію хабара* (ст. 370 КК). У нормі передбачено, що провокація хабара – це свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування або одержання хабара, щоб потім викрити того, хто дав або взяв хабар. Переважно провокація хабара тлумачиться як спеціальний вид підбурювання до вчинення злочину, коли винний має на меті подальше викриття особи, яка дала або одержала хабар. Службова особа умисно створює обставини і умови, які обумовлюють давання або одержання хабара із визначеною вище метою.

Сутність провокації полягає в тому, що саме провокатор викликає в іншій особі намір вчинити злочин з метою її викриття. У зв'язку з цим виникає проблема розмежування підбурювання до хабара і провокації. Адже аналіз диспозиції ч.1 ст. 370 КК свідчить, що з об'єктивної сторони провокація не обмежується схилянням іншої особи до давання-одержання хабара шляхом підмовлянь, підкупу, погроз, що можна кваліфікувати як підбурювання до злочину. Як вище визначалось, провокувати хабар можна і шляхом створення обставин і умов, які обумовлюють давання або одержання хабара, тобто шляхом впливу на об'єктивну дійсність, а не безпосередньо на особу. Якщо при провокації одержання хабара конверт із грішми залишають на робочому столі службової особи, то чи можна це розцінювати як підбурювання до злочину? У кримінально-правовій доктрині існують різні підходи до вирішення цього питання.

Домінуючою є точка зору, що за будь-яких обставин провокація хабара є спеціальним видом підбурювання до нього⁴. При цьому переважно констатується така сутність провокації і не ставиться під сумнів доцільність наявності в КК

окремої норми. Однак багато вчених схиляються до думки, що оскільки провокація хабара є підбурюванням до давання-одержання хабара, то не є доцільним виокремлення у кримінальному законі провокації хабара як самостійного складу злочину. Так, О.Ф. Бантишев стверджує, що «провокація до вчинення будь-якого злочину є лише окремим випадком підбурювання» і вважає, що при будь-якій провокації хабара, провокатор повинен нести кримінальну відповідальність як підбурювач до відповідного злочину⁵. Прихильниками визнання провокаційних дій підбурюванням до злочину виступали С.В. Познишев, О.Я. Светлов, А.Н. Трайнін, М.Д. Шаргородський⁶. Як свідчать дослідники, така позиція знайшла відображення і в кримінальному законодавстві деяких зарубіжних країн: підлягає відповідальності за підбурювання той, хто схилив іншу особу до вчинення злочину з метою порушення проти неї кримінального переслідування (§1 ст. 23 КК Республіки Польща), а також у ч. 1 ст. 18 КК Іспанії⁷.

Існує й інша позиція, яка суперечить попередній. Так, В.О. Навроцький заперечує проти визнання провокації хабара підбурюванням до злочину, адже «пропозиція хабара» з метою викриття хабарника не є схилянням до злочину, оскільки хабарник не може вчинити злочин, адже його дії є контрольованими⁸. О.В. Ус вважає, що вирішення питання про відповідальність службової особи, яка одержала хабар, і у випадку його провокації, і в ситуації надання контрольованого хабара, має бути однаковим⁹. Так, у газеті «Дзеркало тижня» № 28 (808) від 7-13 серпня 2010 опублікована стаття Геннадія Карпюка «Боротьба з хабарництвом: здобутки і тенденції», в якій відстоюється доцільність законодавчого закріплення «контрольованого хабара». Таке поняття як «контрольований хабар» законодавчо закріплене в багатьох країнах, зокрема у Білорусії. У науково-практичних коментарях чинного КК України йдеться про необхідність відмежування провокації хабара від «контрольованого хабара», коли за заявою службової особи, якій пропонують хабар, або за інформацією будь-якої іншої особи, у якій просять чи вимагають хабар, службовими особами правоохоронних органів здійснюється законна оперативна діяльність¹⁰. У цьому полягає принципова відмінність провокації від «контрольованого хабара», адже при провокації відсутня заява або інша інформація про факт вимагання хабара. На наш погляд, вкрай важливими у цьому сенсі є роз'яснення Європейського суду з прав людини, який у справі Вангян проти Росії, у пункті 47 рішення по цій справі, під провокацією злочину пропонує розуміти дії таємних агентів, спрямованні на підбурювання злочину, в ситуації, коли *немає підстав вважати він був би вчинений без їх втручання*¹¹. На наш погляд, саме останнє положення має принципове значення для відмежування вказаних понять і обґрунтування підстави для притягнення до відповідальності особи, яка спровокувала злочинне посягання, і доцільності звільнення від відповідальності особи, яка була спровокована. Так, провокація злочину є захистом від кримінального переслідування у США.

При цьому залишається відкритим питання кваліфікації провокації. М.І. Мельник дає відповідь на це питання таким чином: дії службової особи, яка спровокувала хабарництво, за наявності до того підстав, слід розцінювати як зловживання владою або службовим становищем, чи перевищення влади або службових повноважень. За відсутності в діях службової особи зловживання вона може нести відповідальність за підбурювання до давання чи одержання хабара¹².

Подібну позицію займають й інші вчені, при цьому пропонуючи, як згадувалось вище, віднести провокацію хабара до злочинів проти правосуддя¹³. Тобто провокація хабара загалом виводиться за межі розділу КК України «Злочини в

сфері службової діяльності». З таким підходом важко погодитись, адже об'єктом злочинів проти правосуддя є суспільні відносини, що забезпечують необхідні умови для нормальної діяльності суду і сприяючих йому органів і осіб по здійсненню правосуддя, що включає, сам порядок його здійснення на стадіях судового і досудового слідства у справі, винесення законного, обґрунтованого і справедливого судового акту і подальше його виконання.

Ще далі іде І.А. Гельфанд, наполягаючи на своєрідності провокації хабара як злочину, який не охоплюється ні поняттям службового зловживання, ні поняттям підбурювання до давання або до одержання хабара, і навіть не містить у собі ознак якого-небудь іншого злочину¹⁴.

Таке розмаїття наукових позицій потребує здійснення насамперед порівняльного аналізу понять «провокація злочину» і «підбурювання до злочину». У статті 27 КК України визначено, що підбурювачем є особа, яка умовляннями, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схлила іншого співучасника до вчинення злочину. Головна функціональна властивість підбурювача якраз і зводиться до того впливу, який вона здійснює на інших осіб і який деформує волю тих чи інших осіб, перетворюючи їх дії на злочинні. Суть підбурювання – схилити іншу особу до вчинення злочину, тобто умисно побудити у іншої особи рішучість вчинити конкретне суспільно небезпечне діяння, заборонене законом, умовляннями, підкупом, погрозою, примусом чи іншим шляхом.

При провокації ж можливим є опосередкований вплив на особу шляхом створення обставин чи умов, що не є підбурюванням. Спираючись на вищенаведене слід погодитись з вченими, які вважають, що при створенні обставин і умов, які обумовлюють давання або одержання хабара, тобто при здійсненні впливу на оточуючу обстановку, не може йтися про підбурювання до злочину¹⁵. Ще одним аргументом щодо різного змісту аналізованих термінів є те, що для підбурювання обов'язковою є наявність двостороннього суб'єктивного зв'язку між підбурювачем і підбурюваним, тому таємний спосіб підбурювання є неможливим. В той час як провокатор може діяти таємно, шляхом створенням таких умов і обставин, що викликають у особи намір вчинити давання чи одержання хабара.

На наш погляд, провокація хабара як вид злочину не може зводитись до простого підбурювання чи являти його спеціальний вид. За своїм змістом провокація злочину є більш широким поняттям, ніж підбурювання до вчинення конкретного злочину. Відповідно за своєю структурою та змістом діяння, що передбачене у ст. 370 КК, сформульоване таким чином, що залежно від форми вираження може мати двояку юридичну природу і відповідно різну кримінально-правову оцінку.

Якщо провокатор здійснює вплив на конкретну особу для вчинення нею давання-одержання хабара шляхом умовлянь, підкупу тощо, тобто наявний двосторонній суб'єктивний зв'язок, то в діянні містяться передбачені в ч.3. ст. 27 КК елементи підбурювання і, відповідно така провокація має визнаватися спеціальним видом підбурювання. Якщо ж діяння провокатора містить й інші ознаки, що виходять за рамки передбаченого КК кримінально-правового поняття підбурювання, то провокація не може охоплюватись поняттям підбурювання. Отже, не кожна провокація є підбурюванням до злочину (наприклад, коли створюються обставини чи умови), і не кожне підбурювання є провокацією злочину (якщо відсутня мета викрити того, хто дав чи одержав хабар). Однак в обох випадках згідно чинного КК України кваліфікація має здійснюватись за статтею 370.

Склад злочину є формальним і визнається закінченим з моменту створення

службовою особою умов і обстановки, що зумовлюють пропонування або одержання хабара, незалежно від того, чи було надано або одержано спровокованою особою хабар. Як впливає з попереднього, провокація хабара можлива двох видів – його давання чи одержання, і при цьому може бути вчинена лише шляхом активних дій. Форми провокації можуть бути різноманітними: поради, натяки, рекомендації, побажання тощо.

Суб'єктом провокації хабара є лише службова особа. Коли приватна особа схиляє іншу особу до давання або одержання хабара, вона відповідає за підбурювання до злочину за ч.4 ст. 27 і ст. 368 КК чи ст.369 КК. Якщо особа, яка створює обставини чи умови для вчинення давання-одержання хабара, не є службовою особою, а діє в інтересах останньої, то вона не може відповідати за ст. 370 КК, суб'єкт якого є спеціальний – службова особа. Очевидно, що у такому випадку особа-провокатор взагалі не підлягає кримінальній відповідальності, бо його дії не є підбурюванням до хабарництва за відсутності безпосереднього впливу (зв'язку) на особу.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу і спеціальної мети – викриття особи, яка дала або одержала хабар. Мотиви вчинення такого злочину можуть бути різними – помста, кар'єризм, заздрість тощо. Водночас при провокації хабара у провокатора, по суті, відсутнім є прямий умисел на вчинення особою злочину. Тобто давання хабара не є кінцевою метою, а є засобом досягнення кінцевої мети – викриття спровокованої особи.

Необхідно підкреслити, що у судовій практиці практично не розглядаються кримінальні справи про провокацію хабара. Ще у 1978 році відомий дослідник службових злочинів О.Я. Светлов констатував даний факт і пропонував виключення даного складу злочину¹⁶. На сучасному етапі в Україні склалася подібна ситуація. Вище наводились дані статистичної звітності про зареєстровані злочини і результати роботи на території України за 12 місяців 2007-2009 років та за перше півріччя 2010 року щодо хабарництва, в яких взагалі відсутніми є дані про вчинення на території нашої держави випадків провокації хабара. Крім того, у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» не міститься ніяких роз'яснень щодо правильного застосування статті 370 КК, крім вказівки, що «давання або одержання хабара відбулось у зв'язку з провокацією, не виключає відповідальності того, хто його дав або одержав». І жодним чином не згадуються питання, які виникають у судовій практиці щодо притягнення до відповідальності особи, яка спровокувала такі злочинні дії. Це свідчить про те, що норма про відповідальність за провокацію хабара фактично не працює, а саме діяння в практиці не зустрічається. Тому, можливо, доцільною є наведена пропозиція О.Я. Светлова. Якщо ж певна особа прокує давання чи одержання хабара, то її дії мали б кваліфікуватися як підбурювання до відповідних злочинів: ч.3 ст. 27 КК і статті 368 чи 369 КК України. Однак при вчиненні провокації є специфічна мета викриття, яка відсутня при будь-якому підбурюванні до злочину, коли метою є справді вчинення підбурюваним злочину. Тому не можна вважати правову природу підбурювання і провокації злочину тотожними.

До аргументів на користь виключення статті 370 із кримінального закону науковці відносять також такі як, провокація хабара – це не стільки правове, скільки аморальне діяння, несумісне з подальшою роботою службовою особою в держапараті, тим більше в правоохоронних органах і прокуратурі; мотиви прово-

кації хабара (помста, кар'єризм, заздрість і т.п.) вкрай негативно характеризують особу, що провокує хабар, і припущення, що подібні особи можуть працювати в держпараті, тим більше в правоохоронних органах і прокуратурі України, які випливають з наявності ст. 370 в КК країни, не свідчить на користь цього положення в новому кримінальному законі країни¹⁷. Не можна погодитись з останнім аргументом вченого, оскільки тоді за аналогією слід відмовитись від усього розділу в КК України, який передбачає відповідальність службових осіб. Адже його наявність свідчить про «припущення», що подібні порушники закону, які, наприклад перевищують владу або службові повноваження чи одержують хабар можуть працювати в держпараті. Хоча питання про допустимість провокацій вважають доцільним розглядати швидше як моральну-етичну проблему, ніж юридичну, й інші вчені¹⁸.

На наш погляд, потребує окремого дослідження питання про доцільність віднесення провокації злочину до обставин, які пом'якшують покарання. Безумовно, проблема юридичної природи провокації злочинів та її кримінально-правової оцінки на сьогодні є важливою та актуальною, адже спровокувати можна на вчинення фактично будь-якого злочину, а не лише хабарництва. Тому заслуговують на увагу позиції вчених про включення у кримінальний закон загальної норми «провокація злочину», з одночасним виключенням норми про провокацію хабара¹⁹. Лише за таких умов можна виключити статтю 370 із КК України, бо декриміналізація дій службових осіб, які провокують до вчинення хабарництва з метою викриття таких осіб, може потягти значне зростання таких випадків. Можливо, саме наявність такої норми у кримінальному законі виконує превентивну функцію, і відсутність судової практики є тому підтвердженням. Як відомо, охоронна функція кримінального закону знаходить свій вияв і в забороні вчинення злочинного діяння та загрози покарання тим, хто може вчинити таке діяння, а не лише в застосуванні покарання до особи, яка вчинила злочин. Криминологи визначили, що за характером впливу заборони в кримінально-правових нормах, громадян можна умовно поділити на три групи, до однієї з яких можна віднести осіб, які не вчиняють злочинних дій через свій страх перед покаранням²⁰.

Отже, в результаті дослідження отримано такі висновки. По-перше, юридична природа підбурювання до злочину і провокації злочину не є тотожними. Оскільки для підбурювання завжди притаманний двосторонній суб'єктивний зв'язок між особами, тоді як при провокації може бути відсутнім такий зв'язок, провокатор може діяти таємно, шляхом створення умов і обставин для вчинення хабарництва. Отже, провокація є більш широким поняттям, ніж підбурювання.

По-друге, для провокації обов'язковою суб'єктивною ознакою є спеціальна мета – викриття особи, яку спровокували на давання чи одержання хабара. Така мета відсутня у випадку підбурювання до давання чи одержання хабара. А також відмінною рисою провокації є здійснення певних активних дій в ситуації, коли не було достатніх підстав вважати, що злочин (давання-одержання хабара) був би вчинений без провокаційних дій. Саме ці ознаки мають принципове значення для обґрунтування підстави для притягнення до відповідальності особи, яка спровокувала злочинне посягання, і доцільності звільнення від відповідальності особи, яка була спровокована.

Отже, якщо службова особа схиляє іншу особу до вчинення хабарництва, то це є підбурюванням до злочину (співучастю у хабарництві) і кваліфікація відбувається із застосуванням ч.3 ст. 27 КК. Якщо ж службова особа здійснює ці дії з

метою подальшого викриття особи, то це не є підбурюванням до злочину, а кваліфікується як провокація хабара (стаття 370 за чинним КК України). Виключення ж цієї норми із КК можливе лише за умови введення загальної норми «провокація злочину», при цьому службове становище особи має бути кваліфікуючою ознакою даного злочинного діяння.

Отримані висновки у подальшому сприятимуть удосконаленню кримінальної відповідальності за хабарництво в Україні.

1. Янковий М.О., Головенко М.Ф. Стан і тенденції розвитку корупції в Україні // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С.40. 2. Журавський В.С., Михальченко М.І., Михальченко О.М. Корупція в Україні – не політика. – К.: Фенікс, 2007. – С.187; Лукомський В.С. Кримінальна відповідальність за дачу хабара та посередництво в хабарництві: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 1996. – С. 4; Мельник Н., Хавронюк Н. «Епидемія» должностных преступлений на Украине: причины и следствия // Юридическая практика. — 1996. — №15—16. ?С. 48. 3. Иванов В. Провокация или правомерная деятельность? // Уголовное право. – 2001. – № 3. ?С.17; Минькова А.М. Провокация преступлений: вопросы уголовно-правовой оценки // Кримінальний кодекс України 2001 р.: Проблеми застосування і перспективи удосконалення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13-15 квітня 2007 р.: Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Частина 1. – С.83; Пионтковский А.А. Учение о претсуплении. – М., 1961. – С. 573. 4. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю.С.Шемшученка. – К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка»», 2007. – С. 728. 5. Бантишев О.Ф. Злочини у сфері службової діяльності (питання кваліфікації): Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – С. 43. 6. Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. – М.: Издание А.А. Карпеца, 1912. – С. 390; Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 240; Трайнин А.Н. Учение о соучастии. – М.: Юридат НКЮ СССР, 1941. – С. 103; Шаргородский М. Вопросы общей части уголовного права (законодательство и судебная практика). – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1955. – С. 149. 7. Ус О.В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину.. – Х.: ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – С. 194. 8. Навроцький В. Провокація хабара, як можливий спосіб боротьби з корупцією // Вісник Академії правових наук України. – Х.: Право, 1998. – Вип. 4 (15). – С. 159. 9. Ус О.В. Цит. праця. – С. 203. 10. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Ін Юре, 2003. – С.1015. 11. Минькова А.М. Провокация преступлений: вопросы уголовно-правовой оценки // Кримінальний кодекс України 2001 р.: Проблеми застосування і перспективи удосконалення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13-15 квітня 2007 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч.1. – С. 83. 12. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. – К.: Парламентське вид., 2000. – С. 217; Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Монографія. – К.: Юрид. думка, 2004. – С.351. 13. Акрам Трад Аль-Фауз. Ответственность за взяточничество по уголовному законодательству Иордании и Украины (сравнительно-правовое исследование): Дис. ... канд. юрид. наук. – Одесса, 2002. – С. 7. 14. Гельфанд И.А. Уголовная ответственность за взяточничество. – К.: Высш. шк., 1963. – С. 21. 15. Минькова А.М. Провокация преступлений: вопросы уголовно-правовой оценки // Кримінальний кодекс України 2001 р.: Проблеми застосування і перспективи удосконалення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13-15 квітня 2007 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 1. – С. 84. 16. Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 240. 17. Акрам Трад Аль-Фауз. Ответственность за взяточничество по уголовному законодательству Иордании и Украины (сравнительно-правовое иссле-

дование) — Дис. ... канд. ю. н. — Одесса, 2002. — С. 102. **18.** *Малиновский А.А.* Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. — М.: Междунар. отношения, 2002. — С. 147. **19.** *Гаврилов Б.Я., Боженко С.* К вопросу о провокации преступления // Российская юстиция. — 2006. — № 5. — С. 44-49. **20.** *Наумов А.В.* Механизм уголовно-правового регулирования // Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. — М.: ИГП РАН, 1996. — С. 14.